

۳۰۵۵

۵۹۰

۲۲۴

جوادزاده

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

www.ketab.ir

أُشْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ ... نحل/ ۱۲۵

مبانی مناظرات در قرآن کریم

دکتر احسان دباغ

استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

بهار ۱۳۹۸

سرشناسه: دباغ، احسان، ۱۳۶۳-

عنوان و نام پدیدآور: مبانی مناظرات در قرآن کریم / مؤلف احسان دباغ.

مشخصات نشر: قم: تحسین ما، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: ۲۲۴ ص: جدول: ۵/۱۴/۵۱ س.م.

یادداشت: کتابنامه / نمایه.

شابک: ۷-۳۱-۸۳۷۹-۶۰۰-۹۷۸/۹۷۸

Qur'an - Apologetic works

موضوع: قرآن - دفاعیه‌ها و ردیه‌ها

Islam - Doctrines - Qur'anic teaching

موضوع: اسلام - عقاید - جنبه‌های قرآنی

Islam - Doctrines - Apologetic

موضوع: اسلام - عقاید - دفاعیه‌ها و ردیه‌ها

works

رده‌بندی دیویی: 5664992

رده‌بندی کنگره: BP89/2

مبانی مناظرات در قرآن کریم

مؤلف / احسان دباغ

صفحه‌آرا / فاطمه رضوان طلب

ناشر / انتشارات تحسین ما

لیتوگرافی / چاپخانه / سلامت / زینتون

نوبت چاپ / اول / بهار ۱۳۹۸

شمارگان / ۵۰۰ جلد

قیمت / ۲۵۰۰۰ تومان

شابک / ۷-۳۱-۸۳۷۹-۶۰۰-۹۷۸

مرکز پخش:

قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران قم، طبقه دوم، پلاک ۲۰۷

۰۹۱۲۱۵۳۷۹۳۸

۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۶۶

nashr.tahsin@gmail.com

حق چاپ برای ناشر و مؤلف محفوظ است.

لَعَدِيمٌ:

پیامبر خاتم، ائمه معصومین و انبیای عظام الهی ﷺ
که با مناظرات عالمانه و متقن خود، در طول تاریخ بشریت،
حقانیت توحید و پرستش خدای یگانه و نفی هر گونه
شرک و بت پرستی را به اثبات رساندند.

بِوَرْدِ الْعَدِيمِ:

ساحت مقدس قطب دایره امکان،
عصاره همه نیکان، حضرت ولی عصر ﷺ که به دست مبارک ایشان، زحمات
همه آن بزرگواران به بار خواهد نشست،
إِنْ شَاءَ اللَّهُ.

و با تشکر از والدین عزیز و همسر گرامیم.

فهرست مطالب

۱۱	دیباچه
۱۳	مقدمه

فصل اول: کلیات، تعاریف و مفاهیم

۲۳	نمایه تفصیلی
۲۵	درآمد
۲۶	۱.۱. مبانی مناظره در لغت و اصطلاح
۲۸	۲.۱. چیستی مبانی مناظره و گفتگو
۲۹	۳.۱. ارتباط مناظره با جدل و احتجاج
۳۱	۴.۱. گفتن و مناظره در قرآن مجید
۳۳	۵.۱. مناظره در سنت پیامبر اکرم (ص) و سیره ائمه اطهار (ع)
۳۴	۶.۱. تراز مناظرات

فصل دوم: آداب مناظره در قرآن کریم

۳۷	نمایه تفصیلی
۳۹	درآمد
۳۹	۱.۲. تبیین حقیقت و حقیقت جویی
۴۱	۲.۲. شرح صدر
۴۳	۳.۲. احترام متقابل
۴۶	۴.۲. تمرین و ارتقاء ظرفیت استماع
۴۸	۵.۲. گفتار استوار و خلل ناپذیر
۴۹	۶.۲. بیان نرم و آرام
۵۰	۷.۲. برهان سازی

فصل سوم: مبانی انبیا (ع) در مناظره با مخالفان

۵۲	نمایه تفصیلی
۵۵	درآمد
۵۶	مبانی انبیا (ع) در مناظره با مشرکان و کافران
۵۶	۱.۳. فطرت

۱.۱.۳	ویزگی‌های فطرت و امور فطری با تکیه بر آیه فطرت.....	۶۲
۲.۱.۳	اصالت و جایگاه فطرت.....	۶۶
۱.	رسالت انبیاء(ع) و حفظ سرمایه فطری انسانها.....	۶۶
۲.	نخستین تعلیم انبیاء(ع).....	۶۷
۳.	فطرت توحیدی، محور وحدت جوامع بشری.....	۶۹
۳.۱.۳	مناظره و تبلیغ بر اساس فطرت.....	۷۰
۱.۳.۱.۳	تکیه بر دلدادگی به مبدأ نعمت‌ها.....	۷۱
۲.۳.۱.۳	تکیه بر بداهت و وضوح.....	۷۲
۳.۳.۱.۳	تکیه بر حس میل به جاودانه‌ها.....	۷۳
۴.۳.۱.۳	تکیه بر حس قهرمان دوستی و بی همتا پرستی.....	۷۴
۵.۳.۱.۳	تکیه بر تمایل فطری به ثروت.....	۷۶
۶.۳.۱.۳	تکیه بر ترس فطری از خطر.....	۷۸
۷.۳.۱.۳	تکیه بر محاسبه فطری هزینه و فائده.....	۸۰
۸.۳.۱.۳	تکیه بر حس شاهدجویی.....	۸۱
۱.۳	ثمره و اثر مناظرات فطری.....	۸۳
۲.۳	عقل.....	۸۵
الف:	مهار کردن و بازدارندگی.....	۸۷
ب:	دلیل و حجت.....	۸۷
ج:	نور و چراغ.....	۸۷
د:	عامل شناخت.....	۸۸
۱.۲.۳	برهان عقلی در بهی اربت پرستی.....	۸۹
۲.۲.۳	بیان عقلی در موضع نگرانی و اعتماد.....	۹۲
۳.۲.۳	بیان عقلی در محاسبه غافلگیری.....	۹۳
۴.۲.۳	بیان عقلی ناتوانی از تحلیل صحیح حوادث واقعی.....	۹۴
۳.۳	حس و تجربه.....	۹۵
۱.۳.۳	تجربه، معتبر و مفید یقین.....	۹۶
۲.۳.۳	اهمیت حس و تجربه از نظر قرآن کریم.....	۹۶
۳.۳.۳	بررسی مناظرات انبیاء(ع) با مبنای حس و تجربه.....	۹۷
۱.۳.۳.۳	طلوع خورشید از مشرق.....	۹۸
۲.۳.۳.۳	نظر به آیات آسمانی و زمینی.....	۱۰۰
۳.۳.۳.۳	رؤیت پرواز پرندگان در آسمان.....	۱۰۲
۴.۳	باورهای مخاطب.....	۱۰۵

- ۱۰۴.۳. صحنه گذاردن بر عقیده خیالی مشرکان و رد آن ۱۰۵
- ۵.۳. مبانی پیامبر اکرم (ص) در مناظره با اهل کتاب ۱۰۸
- ۱.۵.۳. باورهای مخاطب ۱۰۸
- ۱.۱.۵.۳. دعوت به وحدت حول توحید الهی ۱۰۹
- ۲.۱.۵.۳. شهادت تورات و انجیل بر نبوت پیامبر (ص) ۱۱۰
- ۳.۱.۵.۳. اوصاف پیامبر خاتم (ص) و یارانش در تورات و انجیل ۱۱۲
- ۲.۵.۳. مسلمات تاریخی ۱۱۳
- ۱.۲.۵.۳. مسلمات تاریخی، مصداقی از گزاره‌های یقینی ۱۱۴
- ۲.۲.۵.۳. مؤخر بودن تورات و انجیل از دوران نبوت ابراهیم (ع) ۱۱۵

فصل چهارم: مبانی مخالفان در مناظره با انبیا (ع)

- نمایه تفصیلی ۱۱۹
- درآمد ۱۲۳
- ۱.۴. مبانی مشرکان و کافران در مناظره با انبیا (ع) ۱۲۴
- ۱.۱.۴. تعصب و تمسک به آباء ۱۲۴
- ۱.۱.۴. تقلید از آباء ۱۳۰
- ۱.۱.۴. کافی بودن روش و سیره پدران! ۱۳۱
- ۲.۱.۱.۴. اقتداء مستقیم مشرکان به سنت پدران ۱۳۴
- ۳.۱.۱.۴. رد تقلید مشرکان از آباء توسط حضرت ابراهیم (ع) ۱۳۶
- ۴.۱.۱.۴. اصرار قوم عاد بر پیشکش معبود پدران ۱۳۷
- ۵.۱.۱.۴. تبعیت فرعونیان از سنت آباء ۱۳۸
- ۶.۱.۱.۴. ملازمت تبعیت از آباء با پیروی از شیطان ۱۳۹
- ۲.۱.۱.۴. تعصب، دعوت به شرک و تمسک به رجم و تبعید ۱۴۱
- ۳.۱.۱.۴. تعصب بر عدم پذیرش پیامبری از جنس بشر ۱۴۳
- ۴.۱.۱.۴. تعصب بر انکار ربوبیت خدا و اعجاز قرآن ۱۴۴
- ۲.۱.۴. استبعاد و انکار معاد ۱۴۶
- ۱.۲.۱.۴. بعید شمردن بعث و قیامت ۱۴۷
- ۲.۲.۱.۴. دهریون و انکار مبدأ و معاد ۱۴۹
- ۳.۱.۴. دنیا طلبی ۱۵۱
- ۱.۳.۱.۴. حب دنیا و راهکارهای قرآنی مقابله با آن ۱۵۲
- ۲.۳.۱.۴. حب دنیا در احادیث ۱۵۴
- ۳.۳.۱.۴. دنیای مملوح و دنیای مذموم ۱۵۵

۱۵۶	 ۴.۳.۱.۴ درخواست تغییر یا تبدیل قرآن!
۱۵۸	 ۵.۳.۱.۴ درخواست نزول قرآن بر صاحبان مال و جاه
۱۶۰	 ۴.۱.۴ جبر گرایی
۱۶۰	 ۱.۴.۱.۴ ادعای شرک جبری و تحریم حلال‌ها
۱۶۲	 ۲.۴.۱.۴ رد دعوت به انفاق به بهانه رزق جبری بندگان
۱۶۶	 ۲.۴ مبانی منافقان در مناظره با پیامبر اکرم (ص)
۱۶۸	 ۱.۲.۴ منافق و نفاق در تاریخ اسلام
۱۷۰	 ۲.۲.۴ خود برتر بینی
۱۷۰	 ۱.۲.۲.۴ خود را مصلح دانستن و مردم را سفیه پنداشتن
۱۷۳	 ۲.۲.۲.۴ تمسخر و استهزاء مؤمنان
۱۷۴	 ۳.۲.۲.۴ خود را عزیز پنداشتن
۱۷۵	 ۳.۱.۴ زیر سؤال بردن پیامبر (ص) و تخلف از فرامین ایشان
۱۷۵	 ۱.۲.۲.۴ عدم شرکت در جنگ و مخالفت با قتال
۱۸۳	 ۲.۳.۲.۴ حسنه از خداوند و سیئه از پیامبر (ص)!
۱۸۶	 ۳.۲.۲.۴ خسود از اصاب مصیبت و ناخشنود از اصاب حسنه بر پیامبر (ص)
۱۸۸	 ۴.۳.۲.۴ تحریک بر عدم انفاق بر مؤمنان
۱۹۰	 ۳.۴ مبانی اهل کتاب در مناظره با پیامبر اکرم (ص)
۱۹۰	 ۱.۳.۴ تعصب و حمیت قومی (برتری نژادی)
۱۹۰	 ۱.۱.۳.۴ مدب عذاب یهود
۱۹۲	 ۲.۱.۳.۴ انحصار طلبی در مورد ورود به بهشت
۱۹۳	 ۳.۱.۳.۴ معیار رد یافتن از سطر یهود و نصاری
۱۹۴	 ۴.۱.۳.۴ محاجه اهل کتاب درباره خدا و انبیاء (ع)
۱۹۷	 ۲.۳.۴ تعصب بر عقاید تحریف شده
۱۹۷	 ۱.۲.۳.۴ تعصب بر عقیده ناصواب اجداد فرزند توسط خدا
۱۹۹	 ۲.۲.۳.۴ تعصب بر عدم ایمان به قرآن و بیعت با سوعود عهدین
۲۰۴	 جمع بندی و نتیجه گیری
۲۰۹	 دستاوردها
۲۰۹	 (۱) مبانی مناظرات قرآن کریم
۲۱۱	 (۲) ویژگی‌های یک مناظره مطلوب
۲۱۳	 کتاب‌نامه

دیباچه

مناظره، گفتگوی دو یا چند نفر یا گروه در مورد موضوعی خاص اعم از اعتقادی، علمی، اجتماعی، اخلاقی، سیاسی، اقتصادی، فقهی و فلسفی است که بر اساس استدلال و انصاف و به منظور کشف حقیقت و اقناع طرف مقابل یا حاضران در جلسه صورت می‌گیرد. در قرآن کریم، مناظرات و گفتگوهای متنوعی در موضوعات مختلف اعتقادی با هدف حق‌جویی و تبیین حقایق، روشنگری و ایجاد تفاهم علمی و عملی ذکر شده است. مخاطبان یا گویندگان در این گفتگوها گروه‌های مختلف مخالف از جمله: مشرکان، کافران، منافقان و اهل کتاب هستند. با دقت در آیاتی که بیان‌کننده این مناظرات هستند، می‌توان مبانی معینی را برای این گفتگوها استخراج کرد و آنها را به دو دسته مبانی انبیاء (ع) و مبانی مخالفان تقسیم نمود که برخی از آنها مشترک و برخی در مناظره با گروه خاصی می‌باشد. انبیاء (ع) با مبانی فطرت، عقل، حس و تجربه و مسلمات مخاطب با کافران و مشرکان مناظره می‌کردند و در مقابل، کافران و مشرکان با مبانی تقلید از ابناء، دنیاطلبی و جبرگرایی به انبیاء (ع) پاسخ می‌دادند. پیامبر اکرم (ص) با مبانی مسلمات مخاطب و مسلمات تاریخی با اهل کتاب مناظره می‌نمود و در مقابل،

یهود و نصاری با مبانی تعصب و حمیت قومی و تعصب بر عقاید تحریف شده با پیامبر (ص) مناظره می نمودند. و بالاخره منافقان با مبانی خود برترینی، زیر سؤال بردن پیامبر (ص) و تخلف از فرامین ایشان با پیامبر (ص) مناظره می نمودند.

هم چنین با توجه به آیات قرآن می توان آدابی را برای مناظره استخراج کرد که مهمترین آنها عبارتند از: تبیین حقیقت و حقیقت جویی، شرح صدر، احترام متقابل، تبعیت از بهترین سخن، گفتار صادقانه و استوار و خلل ناپذیر، بیان نرم و آرام، برهانی بودن سخنان. آشنایی با این اصول و آداب در اثربخشی مناظرات و به خصوص مناظرات اعتقادی نقش مهمی دارد.

امیدوارم این جهد ناچیز، مورد قبول رب العالمین واقع شود و پیوسته چشم به راه نظرات و تذکرات خوانندگان ارجمند هستم.

وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ

احسان دباغ

۱۵ شعبان ۱۴۴۰ هجری قمری مصادف

با ولادت با سعادت امام مهدی (عج)

مقدمه

سیاس و ستایش ویژه خداست، خدایی که با نیروی بیان و قلم، انسان را با علم و دانش آشنا ساخت. علم و دانشی که بشر با آن، سابقه و آشنایی نداشت و درود خداوند بر بنده او و کسی که سوار از حب و عشق به اوست یعنی پیامبرش حضرت محمد ﷺ و سلام و تحیات الهی بر خاندان آن حضرت به ویژه خاتم اوصیاء آن حضرت، امام مهدی ﷺ.

همزمان با خلقت انسان و هیوط او بر زمین، توانایی بیان و نطق نیز در وجود او گذاشته شد تا بتواند منویات خود را بر زبان آورد و در صدد رفع نیازهای خود بر آید و دانستنی ها و تجربیات خود را به دیگران انتقال دهد. انتقال معلومات همواره با محدودیت مواجه بوده است؛ ابتدائاً نارسایی و محدودیت واژه و بایاً مهندسی غلط آنها. با مرور زمان و با گسترش دانش و پراکنده شدن نسل انسان، دامنه کلمات گسترده شد و زبان ساده ملت های مختلف رو به پیشرفت گذاشت و در پهنه هر یک از زبان های نسبتاً بیکران، کرانه های واژه های متعدد برای هر مفهوم گسترده شد و مهندسی های فراوانی برای ایفاء معانی گویندگان و ناطقین، مدل سازی شد. وقتی انتقال مفهوم، صورتی حرفه ای و تخصصی یافت، واژه «مناظره»

و اشکال گوناگون آن نیز خودنمایی کرد و حرفه ای جدید به نام مهندسی مناظرات و ارزشیابی آن شکل گرفت. گفتگو، مهمترین راه برقراری ارتباط با افراد و انسانها می باشد که عنصر اساسی مناظره و تبلیغ را تشکیل می دهد. مناظره ای که عبارت از گفتگو و نکته بینی دو جانبه و رو در رو در مورد موضوعی خاص است که میان دو طرف یا دو گروه صورت می گیرد و می توان آن را از وجوه گوناگون بررسی نمود: آداب و نکات اخلاقی مناظره، روش ها و فنون مناظره و مبانی مناظره. مناظرات قرآن و مناظرات بزرگان دینی از جمله مسائلی است که باید در عصر رواج دیپلماسی های دیپلماتیک مورد توجه محققان علوم انسانی قرار گیرد. با عنایت به این مسئله، موضوعی این پژوهش بررسی مبانی مناظرات قرآن کریم است.

در قرآن کریم مناظرات مختلفی ذکر شده است، از جمله مناظره میان خداوند و فرشتگان و نیز میان خداوند و ابلیس در موضوع خلقت و آفرینش حضرت آدم (ع)، مناظره میان انبیاء عظام (ع) با قوم خود مانند مناظره حضرت نوح (ع) با اشراف و بزرگان قوم خود، مناظره حضرت ابراهیم (ع) با عمو (کفیل یا سرپرست) خود و نیز با مشرکان و بت پرستان و طاعت مباح خود، مناظره حضرت موسی (ع) با فرعون و ساحران و... بسیاری از این مناظرات از زبان پیامبران و انبیاء بزرگ و مخالفان آنها (مشرکان، کافران، منافقان و اهل کتاب) نقل شده است. هر یک از این مناظرات بر مبانی مشخصی استوار است، لذا مسئله این تحقیق، استخراج و بررسی مبانی مناظرات قرآن کریم می باشد.

در بستر مسئله تحقیق، سؤالات کلیدی و عمده ای که این پژوهش در صدد پاسخگویی به آنهاست به صورت زیر شکل می گیرند:

۱. با توجه به مناظرات قرآن کریم، مبانی انبیاء(ع) در مناظره با مشرکان، کافران

و اهل کتاب چیست؟

۲. مبانی مشرکان، کافران، منافقان و اهل کتاب در مناظرات بیان شده در قرآن

کریم چیست؟

پاسخ اولیه به سؤالات فوق، فرضیات تحقیق را به صورت زیر، شکل

می دهند:

۱. مبانی انبیاء(ع) در مناظره با مشرکان، کافران و اهل کتاب عبارتند از: فطرت،

عقل، مبانی تاریخی و... که برخی از آنها مشترک است و برخی، در

مناظره با گروه خاص می باشد.

۲. مبانی مشرکان، کافران، منافقان و اهل کتاب در مناظرات قرآن کریم عبارتند

از: دنیاطلبی، تعصب و حسد، تبعیت از آباء، جبرگرایی و... که برخی از

این موارد به گزارش قرآن کریم است و برخی از زبان خود گروهها نقل شده

است. هم چنین برخی مشترک و برخی مختص به گروه مشخصی است.

در مورد پیشینه تحقیق و سیر تاریخی آن می توان گفت موضوع مناظره از

موضوعات ریشه دار در تاریخ می باشد به نحوی که از قدیم الایام، مناظره، روشها و

آداب و فنون آن مورد توجه بوده، انسانها درصدد ارتباط صحیح با سایرین بوده اند.

در زمینه تدوین و تألیف متون و منابع پیرامون این موضوع، می توان آنها را بر دو

گونه تقسیم نمود:

الف) آثاری که شامل آداب مناظره، اقسام قضایا و انواع استدلال‌های مورد نیاز در آن می‌باشد. از جمله این آثار^۱:

۱. آداب المناظره، قاضی عضد الدین عبدالرحمان ایجی، قاهره، ۱۳۶۸ هـ.ق.
۲. فن مناظره (آداب جدل در منطق، آیات و روایات)، حمیده غرویان، قم، مؤسسه انتشارات دارالعلم، ۱۳۸۷ هـ.ش، چاپ اول.

این کتاب مبتنی آموزشی است که به عنوان پایان نامه کارشناسی ارشد (سطح ۳) در رکن حوزه علمیه خوارن قم دفاع شده است که شامل چهار بخش است و در بخش چهارم آن عمده مباحث مربوط به دیدگاه اسلام درباره مناظره آمده است.

۳. آداب مسکو و مناظره از دیدگاه قرآن و روایات، علی اصغر رضوانی، قم، انتشارات دلیل ما، تابستان ۱۳۸۱ هـ.ش، چاپ اول.

این کتاب مشتمل بر چهار بخش است که در بخش اول آن مفهوم مناظره، اقسام آن، شرایط موفقیت در آن و آداب و آفات گفتگو بیان شده است.

۴. مناظره و تبلیغ (فن مناظره، مجادله، مغالطه و خطابه)، محمد باقر شریعتی سبزواری، قم، بنیاد فرهنگی حضرت مهدی (عج)، بهار ۱۳۸۹ هـ.ش، چاپ اول.

در این کتاب سعی نگارنده بر آن است که مناظره به عنوان یک فن مستقل با تمام قواعد و آداب و ضوابط و آفات آن بیان شود و موارد اشتراک و افتراق آن با فنون مجادله، مغالطه و خطابه مشخص گردد تا برای مبلغان اسلام، سودمند باشد.

۵. آداب مناظره با وهابیت، سید مجتبی عصیری، قم، انتشارات دلیل ما، پاییز ۱۳۹۰ هـ.ش، چاپ اول.

۱. این آثار به ترتیب به صورت کتاب، پایان‌نامه و رساله و سپس بر اساس تاریخ نگارش یا چاپ آنها ذکر شده است.

این اثر در چهار فصل سامان یافته که در فصول دوم و سوم به نکات اخلاقی و فنی مناظره پرداخته است.

۶. احتجاجات در سوره مبارکه انعام، زهرا سجادی، پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: سید محمد باقر حجّتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۷۷ه.ش.

در فصل اول این اثر، کلیات، معنای احتجاج و مترادفات آن، ارکان احتجاج، انواع احتجاج و آداب احتجاج ذکر شده است.

۷. جدل و احتجاج در قرآن، افسانه قاضی کرباسی، پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: سید مرتضی آیت الله زاده شیرازی، دانشگاه آزاد اسلامی تهران واحد شمال، ۱۳۷۸ه.ش. که در بخش اول آن معنای لغوی و اصطلاحی جدل و احتجاج، تعاریف برهان، شرایط و آداب بحث و مناظره و فوائد جدل بررسی شده است.

۸. بررسی شیوه های مناظرات امام صادق (ع) و مقایسه آن با مناظرات انبیاء (ع) در قرآن کریم، سیده فاطمه حسینی میرصفی، پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: سید کاظم عسکری، دانشکده اصول دین، ۱۳۸۱ه.ش. که در قسمتی از بخش اول آن به آداب و آفات بحث و مناظره پرداخته شده است.

۹. احتجاجات قرآنی (با بررسی نمونه ای مسئله توحید ذاتی)، طاهره اسلامی علی آباد، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم حدیث شهر ری، استاد راهنما: علی موسایی افصلی، ۱۳۸۵ه.ش.

در فصل اول این پژوهش، با بیان کلیاتی در باب احتجاج و مناظره، به آداب، شرایط، فنون و آفات آن پرداخته شده است.

۱۰. بررسی، تحلیل و شیوه‌شناسی گفتگوها و مناظرات علی (ع) و بهره‌گیری آن از قرآن و سنت، محمود واعظی، رساله دکتری، استاد راهنما: محمدعلی مهدوی راد، دانشگاه تهران، ۱۳۸۱ ه.ش. که در قسمتی از بخش دوم آن آداب و شرایط گفتگو آمده است.

۱۱. مناظرات در قرآن، تقی ملک محمدی، رساله سطح ۴ حوزه علمیه قم، استاد راهنما: سید ابوالفضل میرمحمدی، ۱۳۸۳ ه.ش. که در قسمتی از بخش اول آن مطالب درباره حوار و آداب گفتگو را متذکر شده است.

ب) آثاری که مشتمل بر جمع‌آوری انواع گفتگوها و مناظرات و تحلیل آنهاست که از جمله آنها می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

۱۲. الايضاح، ابو محمد فضل بن شاذان بن خلیل ازدی نیشابوری، قرن سوم ه.ق. ابن شاذان در این کتاب از احادیث متعددی بهره برده، از برهان‌های منقول در کلام امامان (ع) استفاده نموده و مناظرات مکتوبی را منظم نموده است. مباحث مطرح شده در کتاب به مطالب و مناظره‌های درون دینی نظر دارد و مرجعی مناسب برای مباحث امروز در تعارضهای فکری و هاست و گرایش‌های افراطی اهل سنت است.

۱۳. الفصول المختارة، سید مرتضی علم الهدی قرن - چهارم ه.ق. این کتاب از غنی‌ترین منابع شیعی در زمینه مناظره علما با صاحبان افکار و عقاید گوناگون است و برگزیده‌ای از مطالب کتاب المجالس السخفوة فی فنون الکلام و کتاب العیون و المحاسن از شیخ مفید است. در بخشهایی از کتاب، مناظره امامان معصوم (ع) نقل شده است و در قسمتهایی از آن مناظره‌های فرضی با

صاحبان افکار گوناگون مطرح شده به پاسخگویی پرداخته است. در قسمتی از کتاب نیز اختلاف نظر شیعه با معتزله نشان داده شده است.

۱۴. الاحتجاج علی أهل اللجاج، احمد بن علی طبرسی، مشهد مقدس، نشر مرتضی، ۱۴۰۳ هـ.ق، چاپ اول.

مؤلف این کتاب با گردآوری بسیاری از مناظرات ائمه اطهار (ع) و برخی از علمای دین، به برطرف نمودن موانع فکری مناظره و گفتگو همت گماشت و زمینه‌ای مناسب برای غنی‌سازی بحث‌های کلامی - مذهبی فراهم نمود. این مجموعه در دو جلد به این شده است.

۱۵. الحوار فی القرآن سید محمد حسین فضل‌الله، بیروت، المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع، ۱۹۸۵ م، چاپ سوم. در این کتاب، تلاش شده است که چشم اندازها، شیوه‌ها و قواعد گفت‌وگوهای دینی، استخراج گردیده و دستاوردهای علمی آن بررسی شود. این کتاب با نام گفتگو و تفاهم در قرآن به فارسی ترجمه شده و از سوی مرکز بین‌المللی گفتگوی تمدن‌ها منتشر گردیده است.

۱۶. مناظرات در قرآن و عترت، محمد باقر حسینی رفه‌ای، قم، نشر دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، پاییز ۷۲، چاپ دوم.

در این کتاب، بیست و یک مناظره قرآنی و پانزده مناظره از ائمه معصومین (ع) و سه مناظره از پیروان ایشان آمده است که هر کدام به نوبه خود حائز اهمیت است.

۱۷. أدب الحوار فی الإسلام، محمد سید طنطاوی، الناشر: نهضة مصر، ۱۹۹۶ م. این اثر مشتمل بر ۱۰ فصل بوده که در فصول سوم تا دهم آن، نمونه‌هایی از

گفتگوهای ذکر شده در قرآن بین خالق و مخلوقات، بین رسولان و اقوامشان، درباره روز قیامت و قرآن کریم، گفتگو با اهل کتاب، گفتگو با منافقان، گفتگو درباره حلال‌ها و حرام‌های الهی، گفتگو از طریق سؤال و جواب، گفتگو بین عقلا و سفهاء، گفتگوی میان اشرار و گفتگوی میان اخیار بیان شده است.

۱۸. مناظرات تاریخی امام رضا(ع) با پیروان مذاهب و مکاتب دیگر، ناصر مکارم شیرازی، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۹۰ هـ. ش، چاپ سوم.

در این اثر، هفت مناظره از میان مناظرات امام رضا(ع) که برجسته‌تر است به نقل از کتاب عین اخبار الرضا، بحار الانوار (جلد ۴۹) و مسند الامام الرضا (جلد ۲) آمده است. این مناظرات عبارتند از مناظره با: جاثلیق (دانشمند بزرگ مسیحی)، رأس الجالوت (بزرگ یهود)، هرید اکبر (بزرگ زردشتیان)، عمران صابی (دانشمند شبه مادی و از متکلمان معروف)، سلیمان مروزی (معروفترین عالم علم کلام در خطه خراسان در عصر مأمون)، علی بن محمد جهم (از علمای اهل سنت) و پیروان مذاهب مختلف در بصره.

۱۹. آیین خطاب و گفتگو در قرآن، مهین شریعی، تهران، نشر خورشید باران، زمستان ۱۳۹۰ هـ. ش، چاپ اول.

این کتاب در قالب چهار فصل به بررسی خطابه‌های الهی به مخلوقات، گفتگو میان مخلوقات و خدا، گفتگوهای پیامبران و مردم و گفتگوهای گونه‌های مختلف مخلوقات با یکدیگر پرداخته، اقوال تفسیری را از منابع مختلف ذکر کرده است و در بخشی از فصل سوم به آیین و مبانی گفتگوی پیامبران مانند خرد کرای، سلم و مدارا و... پرداخته است.

۲۰. روش استدلال و احتجاج در قرآن، سهیلا بهرامی نسب، پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: منصور پهلوان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، ۱۳۷۴ ش. در این تحقیق نخست واژه‌هایی مانند حکمت، موعظه، جدال، بینه، حجت و برهان در لغت و قرآن بررسی شده، سپس طی دو فصل احتجاجات قرآنی شرح داده شده است. در فصل اول احتجاجات خدای تعالی در موضوعات توحید و معاد در فصل دوم احتجاجات ده تن از پیامبران (ع) آمده است.

اما درباره مبانی مناظرات از منظر قرآن و حدیث، اثر مستقلی که آن را مورد بررسی و مذاقه قرار داده باشد یافت نشد. لذا تحقیق حاضر که ابتدائاً به عنوان پایان نامه کارشناسی ارشد تهیه شده بود در یک باز مهندسی و آرایش جدید به عنوان کتابی مستقل در آینه نقد محققان و صاحب نظران قرار گرفت.

از آنجا که قرآن کریم که اصلی‌ترین ورشه دارترین مدرک آئین مقدس اسلام است بهترین منبع برای شناخت مبانی مناظره، در گفتگو با مشرکان، کافران، منافقان و اهل کتاب است، لذا ضرورت دارد که مناظر حق طلب به عنوان مبلغ دینی با مبانی مناظرات ذکر شده در قرآن آشنا باشد. به همین جهت موضوع این پژوهش، بررسی مبانی مناظرات قرآن کریم است و هدف آن، استخراج و بررسی مبانی انبیاء (ع) در مناظرات قرآن کریم در احتجاج با مخالفان (مشرکان، کافران و اهل کتاب) و نیز استخراج و بررسی مبانی مخالفان در مناظره با انبیاء (ع) است.

روش کار در تحقیق حاضر به این صورت است که ابتدا با مرور کل آیات قرآن مجید، آیاتی که به صورت مناظره و گفتگو در قرآن کریم ذکر شده است استخراج می‌شود، سپس مخاطبان گفتگو و موضوع آن مشخص می‌گردد. در مرحله بعد، مبانی گفتگوها با توجه به نص و سیاق آیات، ذکر و بررسی می‌شود.